

גדליה קדמון

סירובו של ר' חנינא להתפייס עם רב

מבוא

סיפור מופלא אנחנו מוצאים בתלמוד על שני גדולי ישראל - רב ור' חנינא, סיפור שלכאורה נוגד את ההלכות המקובלות, ויותר מכך - עלול להעמיד את רבותינו הגדולים באור שאינו ראוי. שהרי כך מסכם הרמב"ם בהלכות תשובה¹:

אין התשובה ולא יום הכפורים מכפרין אלא על עבירות שבין אדם למקום... אבל עבירות שבין אדם לחבירו... אינו נמחל לו לעולם עד שיתן לחבירו מה שהוא חייב לו וירצהו... אפילו לא הקניט את חבירו אלא בדברים צריך לפייסו ולפגע בו עד שימחול לו. לא רצה חבירו למחול לו מביא לו שורה של שלשה בני אדם מריעיו ופוגעין בו ומבקשין ממנו, לא נתרצה להן מביא לו שניה ושלישית. לא רצה - מניחו והולך לו, וזה שלא מחל הוא החוטא.

ומוסיף הרמב"ם בהלכה הבאה: **אסור לאדם להיות אכזרי ולא יתפייס... והדברים מנוגדים לכאורה לעולה מנושא דיוננו: סירובו של ר' חנינא להתפייס עם רב. ולא מדובר בשני הדיוטות. ר' חנינא בר חמא (הוא ר' חנינא סתם), יחד עם ר' אושעיה, הם ראשי הדור הראשון של אמוראי ארץ ישראל. במקביל להם, רב (הוא ר' אבא בר אייבו), וחבירו שמואל, הם ראשי הדור הראשון של אמוראי בבל. וכשם שר' יהודה הנשיא כונה "רבי" - על שום שהוא היה רבם של כל ישראל, כך כונה ר' אבא בשם "רב" - על שום שהוא היה רבם של כל בני הגולה. פלא גדול הוא, שני גדולי עולם אלה, רב ור' חנינא, כיצד נקלעו לריב קשה כזה כמו שיתואר להלן, ומדוע סירב ר' חנינא להתפייס, במשך כל כך הרבה שנים שבחן רב בא אליו בכל ערב יום כיפור כדי לפייסו?**

1. רמב"ם, הלכות תשובה פרק ב הלכה ט.

סיפור המעשה

נפתח בסיפור מקדים, שמופיע בצמוד ולפני הסיפור נשוא דיונונו², ובו מעשה בטבח (בלשונו: קצב), שחטא לרב. הגיע ערב יום כיפור והטבח לא בא לבקש סליחה מרב, וכיון שכך - הלך רב אליו, לנסות להתפייס ביניהם. הטבח הגס, לא זו בלבד שסירב לבקש מחילה על חטאו הקודם, עוד הוסיף להעליב את רב, וסופו שהקבי"ה גמר איתו את החשבון.

וסמוך לו מופיע הסיפור שהוא נשוא דיונונו, על רב שבישבו לפני רבי, התכבד לקרוא קטע במקרא, עליו נסוב שיעורו של רבי. לאחר שהתחיל לקרוא, נכנס ר' חייא (דודו של רב), ולכבודו חזר רב לקרוא מתחלת הקטע. אחריו נכנס בר קפרא, ושוב חזר רב לקרוא מההתחלה. נכנס רבי שמעון בנו של רבי - חזר רב שוב. וכשנכנס רבי חנינא בר חמא, אמר רב: פעמים רבות כל כך אחזור? ולא חזר. הקפיד עליו רבי חנינא. הלך רב לפייסו שלוש עשרה שנה בערבי יומי כפור, ולא התפייס. ושואלת הגמרא על רב: מדוע הוא עשה זאת? והלא אמר רבי יוסי בר חנינא: *כל הפבקש סליחה פחכיו אל יבקש עפנו יותך עשליש פעמים*. ומשיבה: *רב שאני (שונה). ושואלת הגמרא: רבי חנינא מדוע עשה כך? והלא אמר רבא: כל הפעביר על עדותנו - פעבירין לו על כל פשעיו! אלא, ר' חנינא ראה בחלומו, שתלו את רב בדקל גבוה. ומקובל בידינו, שמי שחולמים עליו שנתלה בדקל - יהיה לראש. אמר: משמע שהוא עתיד להיות לראש. ולא התפייס, כדי שרב ילך וילמד תורה בבבל. ובלשון התלמוד: אלא, רבי חנינא חלפא חזי ליה לרב דזקפיהו בדיקלא, וגפירי דכל דזקפיהו בדיקלא רישא הוי. אפר: שפע פינה בעי לבעבד רשותא. ולא איפייס, כי היכי דליזיל ולגפר אורייתא בבבל.*

סיפור זה, מעורר מספר תמיהות:

1. האם היתה באמת סיבה להקפדתו של ר' חנינא? אנתנו היינו דווקא מתפלאים על התלמידים האחרים שישבו בשיעורו של רבי, שלא הקפידו עד עכשיו על רב, שחזר שוב ושוב לראש הקטע שלוש פעמים. וכך טוען ה"שפת אמת" (ר' יהודה אריה לייב, האדמו"ר מגור)³: הא דהקפיד ר' חנינא, אף על גב שלא היה מחויב לחזור בשבילו, אך לפי שלאחרים החזיר ועברו לא החזיר הוי בזיון. אי נמי, אף שלא היה כדין מה שהקפיד - אזיל רב לפייסו, דהא משמע דביום הכפורים איכא קפידא שיתפייס אחד עם חברו.

2. תלמוד בבלי, מסכת יומא דף פז עמוד א.
3. שפת אמת, שם.

2. הגמרא מתרצת את העובדה שרב הלך לפייס את ר' חנינא יותר משלש פעמים, בכך שרב שונה. ומסביר רש"י⁴: מחמיר ה"ל לעצמו. ולכאורה יש סימוכין לפירושו מהמעשה הקודם, שבו הטבח חטא לרב, אך כיון שהטבח לא בא לפייס את רב, הלך רב אליו. אבל פירושו קשה גם לפי קושית הגמרא, וגם לפי תירוצה. שהרי מלשון הקושיה: *היכי עביד הכי?* משמע שאסור היה לו לנהוג כך, שהרי אמר ריב"ח: ...אל יבקש פפנו יותר משלוש פעמים. ולא יהיה נכון לעשות החמרה שהיא גורמת לעשיית איסור! ועל התירוץ מקשה כבד הי"שפת אמת" על האתר: פירש רש"י: מחמיר הי' לעצמו. אבל לשון הגמרא: רב שאני, משמע דמדינא היה צריך לפייסו.

3. מדוע סירב ר' חנינא להתפייס? הרי: *כל הפעבני על עדותו - פעביון לו על כל פשעיו*. וכי ר' חנינא לא רצה שימחלו לו על פשעיו! ועוד להוסיף חטא להיות אכזרי ולא למחול!

4. התירוץ של הגמרא, לפי פירושו של רש"י, לשאלה הקודמת, מעצים את השאלה. ר' חנינא סירב להתפייס כתוצאה מחלומו על רב. ומסביר רש"י במקום: ראה חלוס על רב שתלאוהו בדקל, והוא סימן נשיאות ראש וגדולה, ור' חנינא ראש ישיבה היה, כדאמר רבי בשעת פטירתו (כתובות קג, ב): חנינא בר חמא יתב כראש. וכשראה חלוס זה על רב דאג למוות, לפי שאין מלכות נוגעת בחכמה. אמר: אדחייב מהכא (אדחה אותו מכאן), ויכרח לנבל מפני, ושם יהיה ראש, ולא נדחין למוות כשכילו (ולא אצטרף אני למוות, כדי לפנות את המשרה לרב). הקושי בהסבר הזה הוא כפול:

4.1 קושי טכני: ההוכחה של רש"י שר' חנינא היה ראש ישיבה, היא הרי הוכחה לסתור. שכן, מהמובאה שמביא רש"י להוכחתו עולה, שרק בשעת פטירתו של רבי, צוה למנות את ר' חנינא לראש ישיבה. מכאן שבשעת השיעור הנדון, כשאירעה התקרית בין רב לר' חנינא בשיעורו של רבי (בחי רבי), לא היה ר' חנינא ראש ישיבה*.

4.2 קושי רעיוני: ר' חנינא לא מצטייר יפה מההסבר הזה. שהרי ר' חנינא חשש שיצטרף למוות כדי לפנות את משרת ראש הישיבה עבור רב, ולכן סרב להתפייס. יוצא לכאורה, שר' חנינא העדיף אריכות ימים בעולם הזה, על פני מחילת פשעיו וכניסתו נקי מעוונות לחיי העולם הבא. איך אפשר לומר זאת על ר' חנינא?

כדי לנסות לענות על שאלות אלה, נפנה לדון ברקע להתנהגותם של רב ושל ר' חנינא.

4. רש"י, שם.

* **הערת המערכת:** מה שכתב רש"י "ור' חנינא ראש ישיבה היה כדאמר רבי בשעת פטירתו", פירושו: ר' חנינא ירע שלאחר פטירת רבי, הוא יתמנה לראש ישיבה ולאחר החלוס שחלם ירע שאם ישאר רב בא"י יהיה רב ראש ישיבה ולכן רצה רח"ל שילך רב לבבל. ורש"י ציטט הנ"ל בכתובות (קג, ע"ב) שאכן כך היה שרח"ל בר חמא נתמנה לראש ישיבה.

התנהגותו של רב

הרמב"ם בהלכות תשובה, בסוף ההלכה הראשונה שצוטטה לעיל במבוא, כותב שאדם שחטא לחבירו צריך לבקש ממנו מחילה שלוש פעמים ולא יותר, אבל הוא מוסיף: "ואם היה רבו הולך ובא אפילו אלף פעמים עד שימחול לו". מהיכן לקחו הרמב"ם, וכן הר"ף והרא"ש שפוסקים כך, את הדין הזה? על כך עונה ר' יוסף קארו בפירושו "כסף משנה"⁵: "ומפרשים דהכי קאמר: דר' חנינא הוה רבו, וכשהוא רבו שאני משאר בני אדם, שצריך לבקש ממנו אפילו כמה פעמים".

דהיינו, מסביר ר' יוסף קארו, וכן הוא אומר אותם דברים בפירושו "בית יוסף" על ה"טור"⁶, שהרמב"ם, הר"ף, והרא"ש, שלא כרש"י, מפרשים את התירוץ של הגמרא: רב שאני = רבו שאני, וקובעים שר' חנינא היה רבו של רב, ולא סתם חבירו. ומכאן הסיקו את הדין הנדון.

גם רבנו חננאל, בפירושו על הדין⁷, תומך בקביעה הזו וכותב: כלומר ר' חנינא רבו של רב היה.

אבל הקביעה שר' חנינא היה רבו של רב, מאד בעייתית, באשר מהרבה מקורות עולה שלא כך הוא.

לגבי ר' חנינא מצינו בתלמוד הירושלמי⁸: *ל' חנינה... אפר... יתני עלי אם לא כל פעשה ופעשה שהייתי עוציא, אם לא שפעתי אותו פרבי להלכה כשעמות ראשי, ולפעשה ג' פעמים. ולהדגשה נצטט גם מהתלמוד בבלי⁹: אפרו עליו על רבי חנינא, שהיה בן שפונים שנה והיה עומד על גול אחת וחולץ פנעלו ונועל פנעלו. דהיינו, אומר ר' חנינא: כל פסק ופסק שפסקתי בימי חיי (הארוכים - לפחות שמונים שנה), שמעתי אותו מרבי, פעמים אינספור. מכאן שר' חנינא היה תלמידו של רבי במשך שנים רבות.*

ולגבי רב מצאנו בתלמוד בבלי¹⁰, אחרי שאמרו הלכות בזו אחר זו בשם רב, התפלא ריש לקיש מיהו אותו רב שמזכירים אותו כל כך הרבה. ואז מזכיר לו ר' יוחנן: *אותו תלמיד ששימש את רבי רבה ול' חייא. והא-לקים! כל אותו שנים ששימש אותו תלמיד בישיבה - אני ששימתי בעפידה. ופאן גבר? - הוא גבר כולא.*

5. כסף משנה, הלכות תשובה פרק ב הלכה ט.

6. טור, או"ח הלכות יום הכפורים סימן תר"ו.

7. תלמוד בבלי, מסכת יומא דף פז עמוד א.

8. תלמוד ירושלמי, מסכת נדה פרק ב דף נ טור ב/ה"ז.

9. תלמוד בבלי, מסכת חולין דף כד עמוד ב.

10. תלמוד בבלי, מסכת חולין דף נד עמוד א.

דברי רב חסדא ששיבץ את איוב אחרי דוד אינם מוקשים כי יתכן וסובר הוא שאיוב היה בימי שלמה ומלכת שבא והדברים סדורים כרונולוגית.

2. תענית פרק ד, משנה ו'

"חמישה דברים ארעו את אבותינו בשבעה עשר בתמוז וחמישה בתשעה באב: בשבעה עשר בתמוז: נשתברו הלוחות, ונטל התמיד, והבקעה העיר, ושרף אפוסטופוס את התורה, והעמיד עלם בהיכל בתשעה באב: נגזר על אבותינו שלא יכנסו לארץ, וחרב הבית בראשונה ובשניה, ונלכדה ביתר, ונחרשה העיר..."

סדר הדברים הן בי"ז בתמוז והן בטי' באב תלוי בקביעת זמנו של כל אירוע כי במשנה חלק מהדברים סתום הוא.

ננסה לקבוע את זמן האירועים בי"ז בתמוז:

א. נשתברו הלוחות. לאחר מתן תורה בסיני במדבר.

ב. בטל התמיד. הגמי בתענית כח ע"ב קובעת שזו מסורת שהתמיד בוטל בי"ז בתמוז. אך מתי היה הדבר, באיזו סיטואציה היסטורית? לפי הירושלמי כג ע"א, הדבר היה בימי בית שני:

"וא"ר לוי: אף בימי פלכות הרשעה הזאת, היו פלשלין שתי קופות של זהב והיו פעלין להם שני גדיים ובסוף שלשלו להם שתי קופות של זהב והעלו להם שני חזירים. לא הספיקו להגיע לפחציות החופה עד שנעץ החזיר וקפץ פארץ ישראל פ' פרסה. באותה שעה גרפו העוונות ונטל התמיד וחרב הבית"³⁷.

המונח "מלכות הרשעה" מיוחס בתלמוד למלכות רומי³⁸ ומלכות זו שלטה על ישראל בסוף בית שני והיא שהחריבה את המקדש השני.

סיפור דומה לזה מספר התלמוד ביחס למלחמת הורקנוס ואריסטובול, שני בניה של המלכה שלומציון³⁹.

לדעת הרמב"ם "ובטל התמיד מבית ראשון"⁴⁰

ג. והבקעה העיר. עפ"י ירמיה נ"ב ו-ז, בבית ראשון הובקעה העיר בתשעה לחודש הרביעי (תמוז) וא"כ בבית שני - בי"ז בתמוז, כדברי הגמי בתענית כח ע"ב: "אפר רבא: לא קשיא כאן בראשונה, כאן בשניה, דתנאי: בראשונה הבקעה העיר בתשעה בתמוז, בשניה בשבעה עשר בני"⁴¹.

37. וכך גם בירושלמי לברכות ל ע"א.

38. ברכות טא ע"ב: שבת טו ע"א: מט ע"א: "מלכות רומי הרשעה": קל ע"א: פסחים ק"ח ע"ב: יומא יז ע"א: סוטה יג ע"ב: גיטין נז ע"ב: בבא בתרא ס ע"ב: סנהדרין יד ע"א: עבודה זרה ח ע"ב: ט ע"א:..

39. ראה ברכות מט ע"ב: בב"ק פב ע"ב: מנחות סד ע"ב:..

40. רמב"ם הלכות תענית פ"ה ה"ב.

41. לפי המהרש"א גם בבית ראשון הובקעה העיר בי"ז בתמוז, אלא שלא יכלו לקבוע את המולד בזמן המצור וחשבו לפי שנת החמה וטעו. וכך כתוב גם בירושלמי: "והיה קלקול חשבונות" ולא כיוונו היטב את היום (ירושי תענית כג). וזהו שראה ירמיהו: "מקל שקד אני רואה" - הם כ"א ימים שבין י"ז בתמוז לתשעה באב, וראה שם בירושלמי וכן בפירוש רש"י לירמי א יב.

כלומר שאצל בני אדם אחרים, אחרי שלוש פעמים שחבירו לא רצה למחול, חזקה שהוא אכזרי ולא ימחול, ואם יוסיף לבקש את מחילתו, יכשיל את חבירו באיסור. הטעם הזה אינו שייך בנדון דידן. רב לא היה חושד ברי חנינא שיעבור על איסור. וההנחה של רב (ובצדק) היתה שרי חנינא יש לו טעם אחר על שאינו מוחל. אבל רב לא ידע מהו הטעם, ולכן ניסה שוב ושוב, אולי בשנה האחרת בטל הטעם, והוא ימחול.

התנהגותו של ר' חנינא

נשאר לתרץ את התנהגותו של ר' חנינא. בסעיפים 1, 3, 4, שבסוף סיפור המעשה לעיל, הקשינו מספר קושיות: לכאורה לא היתה סיבה להקפדתו של ר' חנינא, סירובו של ר' חנינא להתפייס עומד לכאורה בנגוד להלכה, והתירוץ של הגמרא לפי פירושו של רשיי (שרי חנינא היה ראש ישיבה בזמן הנדון) מוקשה טכנית, וגם מהותית (רי חנינא לא יוצא יפה מהמעשה הזה). תחילה נעצים את הקושי הטכני שבפירושו של רשיי. וכך מובא בתלמוד¹⁷:

ת"ר: בשעת פטירתו של רבי אפי: ...חנינא בר חפא ישב בראש... לא קיבל רבי חנינא, שהיה ר' אפי גדול פפנו שתי שנים ופחצה. יתיב רבי אפי ברישא, ויתיב רבי חנינא אבראי ואתא לוי ויתיב גביה. נח נפשיה דרבי אפי ויתיב רבי חנינא ברישא, ולא הוה ליה ללוי איניש לפיתב גביה וקאתא לנבל. והיינו דאפרי ליה לרב: גברא רבה אקלע לנהרדעא, ופטלע... אפי: שפע פינה, נח נפשיה דרבי אפי, ויתיב רבי חנינא ברישא, ולא הוה ליה ללוי איניש לפיתב גביה וקאתא. ואיבא: רבי חנינא נח נפשיה, ור' אפי כדיתב יתיב, ולא הוה ליה ללוי איניש לפיתב גביה וקאתא! ...אי בעית איבא: כיון דאפי: ר' חנינא בר חפא ישב בראש, לא שגי דלא פליך, דכתיב בהו בצדיקים: (איוב כ"ב) ותגור אוצר ויקם לך.

כבר כתבנו שכאן נאמר בפירוש שרק בזמן מיתתו של רבי ציווה למנות את ר' חנינא לראש ישיבה. זאת ועוד, רב בהיותו בבבל, שמע שגברא רבה הגיע לנהרדעא והוא צולע. רב ידע שלוי הוא גברא רבה, וגם שנהיה צולע בהיותו לפני רבי¹⁸, ומתוך כך הוא הסיק שרבי אפי נפטר, ורי חנינא הומלך לראש ישיבה. משמע, שבזמן התקרית, בהיות ר' חנינא ורב בשיעורו של רבי בארץ ישראל, עדיין לא היה ר' חנינא ראש ישיבה. וכך גם יוצא מסוף הקטע, המספר שרב הסיק שרי חנינא מלך, מכך שרבי גר עליו שימלוד. כלומר, רב כבר לא היה בארץ ישראל כשמלך ר' חנינא כראש ישיבה.

17. תלמוד בבלי מסכת כתובות דף קג עמודים א, ב.

18. תלמוד בבלי מסכת סוכה דף נג עמוד א.

ובכן, עדיין קשה להבין את הסיבה להקפדתו של ר' חנינא ולסירובו להתפייס¹⁹.
ונראה, שהמפתח לפתרון התעלומה, מצוי בקטע הבא²⁰:

פאי רשותא? כי הוה נחית רבה בר חנה לבבל, אפר ליה רבי חייא לרבי:
בן אחי יורד לבבל, יורה? – יורה. ידין? – ידין. יתיר בכוחות? – יתיר. כי הוה
נחית רב לבבל, אפר ליה רבי חייא לרבי: בן אחותי יורד לבבל, יורה? – יורה.
ידין? – ידין. יתיר בכוחות? – אל יתיר.

קטע זה עוסק בסמיכת חכמים. המקור לסמיכת חכמים הוא ציוויו של
הקב"ה למשה²¹, לאסוף שבעים זקנים ולסמוך אותם. וכשנפטר אחד מהם,
סמכו הסמוכים חכם אחר במקומו. וכך נמשכה שלשלת הסמיכה, סמוך מפי
סמוכים. וכותב הרמב"ם²² כי בימיו של הלל הזקן, חכמים חלקו כבוד להלל
הזקן והתקיני שלא יהא אדם נסמך אלא ברשות הנשיא. רבי, שהיה דור שביעי
להלל, נהג גם הוא באותה מידה. ושואלת הגמרא: פאי רשותא? ועונה הגמרא,
שכאשר עמד רבה בר חנה (=חנא), שהיה אחיינו של ר' חייא מאחיו חנא, לרדת
לבבל, הכניס אותו ר' חייא לרבי, וביקש שרבי יתן לו סמיכה. ואמנם רבי נתן
לו סמיכה מלאה: יורה, ידין, ויתיר בכורות. אולם כאשר רב, שהיה אחיינו של
ר' חייא מאחותו (וגם מאחיו), עמד לרדת לבבל, שוב ביקש ר' חייא שרבי יסמוך
אותו, והפעם נתן רבי לרב רק סמיכה חלקית. ונשאלת השאלה: מדוע? הרי רב
היה גדול בתורה מרבה בר חנא, ומדוע לא זכה לקבל מרבי סמיכה מלאה?
הגמרא מתרצת שני תירוצים: דווקא בגלל שרבה בר חנא לא הגיע למעלתו של
רב, רצה רבי לחזק אותו. ודווקא בגלל מומחיותו הרבה של רב במומים שעל

19. אולי ינסה מאן דהו ללכת בדרך אחרת, ולטעון שר' חנינא היה בעל מחלוקת, ולכן הקפיד
ולא מחל - זה אינו. שהרי אחד הדגלים שנשא ר' חנינא, היה שלילת מחלוקת, ואפילו לצורך
יישובו של עולם. כמובא במדרש (ילקוט שמעוני תורה פרשת בראשית רמז ה): למה אין
כתיב בשני כי טוב... ר' חנינא אומר שבו נבדא מחלוקת, שנאמר: ויהי מבדיל בין מים למים.
ומה מחלוקת שהוא לתקונו ולישובו של עולם אין כתיב בו כי טוב, מחלוקת לערבו בו של
עולם על אחת כמה וכמה.

אולי יאמר אותו מאן דהו, שאמנם לא היה ר' חנינא בעל מחלוקת, אבל אולי לא רדף שלום.
אף אתה אמור לו שזה סותר את מהותו, כפי שהוא עצמו מגדיר (תלמוד בבלי מסכת סוכה
דף טז עמוד א): אמר רבי אלעזר אמר רבי חנינא: תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם,
שנאמר (ישעיהו נ"ד) וכל בניך למודי ה' ורב שלום בניך, אל תקרי בניך אלא בניך.
ואף אם יאמר אותו פלוני, שאולי היתה בר' חנינא לפחות שמינית שבשמינית גסות רוח -
הקהה את שיניו והבא לו את דברי ר' חנינא (תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף צח עמוד א):
אמר רבי חנינא: אין בן דוד בא עד שיכלו גסי הרוח מישראל. והוסף והוכח לו מה גדולה
אצילות רוחו של ר' חנינא, שויתר על משרה וכבוד של ראש ישיבה, לטובת חבריו ר' אפיס,
כיוון שהיה ר' אפיס גדול ממנו בשנים.

20. תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף ה עמוד א.

21. חומש במדבר פרק יא פסוק טז והלאה.

22. רמב"ם הלכות סנהדרין פרק ד הלכה ה.

פיהם מתירים בכורות, היתה עלולה לצאת תקלה. התירוץ הראשון, עדיין לא עונה לשאלה, מדוע חסך רבי מרב את הסמיכה בשלמותה. גם אין הגמרא מתיחסת לשאלה הבאה: כפי שהראינו לעיל, רב ישב בבית מדרשו של רבי שנים רבות. מדוע, אם כן, ביקש ר' חייא את הסמיכה לאחייניו, רק כשעמדו לרדת לבבל?

לעניות דעתי, לא מן הנמנע שהיו לרבי, וכן לרבי חייא ולר' חנינא, כוונות נוספות על המסופר באופן מפורש. דעתו של רבי לא היתה נוחה מכך שחכמים סמוכים ירדו לבבל, היות והוא שאף שהמרכז הארץ ישראלי יהיה מרכז לכל העם, וגם יהדות הגולה תהיה תלויה בארץ ישראל. וזאת כדוגמת זקנו, הנשיא רבן גמליאל דיבנה. נשיא זה חי בתקופה מאד קשה לישראל, תקופת חורבן הבית. כשחרב המרכז הרוחני והמדיני, דאג רבן גמליאל לבצר את המרכז הרוחני החליפי ביבנה. על כן הוא נהג את נשיאותו ברמה, עד כדי כך שכל חכם שלא היה מוכן לקבל את הכרעת בית דינו - נודה על ידו. ולא נשא פנים גם לגיסו, אחי אשתו - הוא רבי אליעזר הגדול, במעשה של תנור עכנאי²³. אחר כך מסופר שם שרבן גמליאל עמד על רגליו ואמר: *רבונו של עולם, גלוי וידוע לפניך שלא לכבודי עשיתי, ולא לכבוד בית אבא עשיתי, אלא לכבודך, שלא ירבו פחלוקות בישראל*. ורבי נהג באותה שיטה. הוא בסס את נשיאותו ואת המרכז הרוחני שסביבו, ולא רצה שחכמים סמוכים ירדו לבבל.***

והנה, כשעלו ר' חייא ואחייניו הצעירים מבבל לארץ ישראל, דאג ר' חייא לאחייניו, לימד אותם תורה, וגם הכניס אותם ללמוד בבית מדרשו של רבי. ר' חייא שבא מבבל, ידע את המצב הרוחני הדל שהיה אז בבבל. מסופר²⁴ שרב שמע בבבל, אשה שואלת את חברתה: כמה חלב דרוש לבשל בשר של רבע עגל. עד כדי כך לא ידעו אפילו הלכות פשוטות של בשר בחלב. ר' חייא הכשיר את שני אחייניו להיות מורי הוראה, ולהפיץ תורה בבבל. ולכן כאשר הם עומדים לממש את תכניתו של דודס ולרדת לבבל, מכניס אותם ר' חייא לרבי שיתן להם סמיכה, על מנת שתהיה להם סמכות להורות, לדון, ולהפיץ תורה בבבל. מכניס

23. תלמוד בבלי מסכת בבא מציעא דף נט עמוד ב.

*** **הערות ומערכות:** ניתן להביא ראיה לדברי המחבר מהוריות סוף פרק שלישי ריש דף י"ד, ע"א שרבי שמר על כבוד הנשיאות של בית אביו עיין שם גם ברש"י.

24. תלמוד בבלי מסכת חולין דף קי עמוד א.

ר' חייא את הראשון - נותן לו רבי סמיכה מלאה. כשהוא מכניס את השני - מבין כבר רבי את תכניתו של ר' חייא: להכשיר את גדולי החכמים להיות מורי הוראה בבבל, לתת להם סמיכה, ושם עלול להתפתח מרכז רוחני בלתי תלוי בארץ ישראל - על כן נותן לו רבי רק סמיכה חלקית²⁵ 27.

ר' חנינא, שאף הוא נולד בבבל, ידע גם הוא היטב את המצב הרוחני ששרר בבבל, ויש להניח שהוא נרתם לתכניתו של חברו ר' חייא, וחיפש הזדמנות לדחות את רב מארץ ישראל, כדי שילך לתפקידו שהועיד לו דודו. וכשהיה המקרה בשיעורו של רבי, שרב חזר לראש השיעור בשביל שלושה חכמים, ובשבילו לא חזר, אמר בלב: זאת ההזדמנות, עכשיו אקפיד עליו, לא אשעה לנסיונותיו להתפייס, כדי שירגיש עצמו דחוי. יוצא, איפוא, שלא זו בלבד שר' חנינא לא מצטייר באופן שלילי מהסיפור הזה (כפי שהבענו תמיהה על כך לעיל), אלא שהוא מצטייר כאציל נפש - הוא העדיף להקים עולה של תורה בבבל, על פני מחילת פשעיו (כשם שהעדיף להדר פני זקן - ר' אפס, על פני התמנותו למשרה היוקרתית של ראש הישיבה). וכך גם משתמע מסיפור המעשה שהוא נשוא דיונו²⁸: כיון שר' חנינא חלם שרב נתלה בדקל, ומקובל בידינו שזה סימן לכך שרב יהיה לראש (והחלום כידוע הוא סימן²⁹ פ' נבון הדב'ר מעם האל-הים) - הקפיד עליו ולא התפייס - לדחותו, כדי שרב ילך וילמד תורה בבבל (והמשיך לדחות את רב שוב ושוב, עד שרב החליט לעזוב את החממה בבית מדרשו של רבי, ולצאת לבבל). אין כאן אזכור כלשהו שר' חנינא חשש למות, כדי לפנות את משרתו לרב.

25. ביסוד המשנה ועריכתה, הרב ראובן מרגליות, עמוד ל"ג, הערה ט"ו (לגבי הלל האחרון) הוא כותב: בראותו פיזור ישראל בארצות רחוקות... מבלי מרכז שיוכר מכל ישראל להמוסד העליון, תהיה התורה להרבה תורות... לכן החליטו שלא ליתן סמיכה, עם יפוי כח עיבור שנים, אך סמיכה להורות... כי כן משפט הסמיכה שאפשר לסמוך גם לדבר אחד, או לכל מלבד לדבר אחד, ראה בבלי סנהדרין ה'. כאן מיחס הרב מרגליות להלל האחרון ולחכמים, את השיטה שיוחסה במאמר לרבי, ומסתמך על הגמרא שעליה מסתמך המאמר. וכבר כתבתי שרבן גמליאל דיבנה, סבו של רבי, נהג גם הוא באותה דרך.

26. באנציקלופדיה אוצר ישראל, בעריכת יהודה דוד אייזענשטיין, בערך "רב", כותב העורך בעמ' 254 טור 2, לגבי הסמיכה החלקית שנתן רבי לרב: והנה אין ספק כי רב היה ראוי לסמיכה שלימה, ואף כי רבי נתן סמיכה שלימה מבלי כל תנאי לרבה בר חנא בלכתו לבבל, ורב היה גדול ממנו ועשר מעלות לו עליו, אך לדברי ווייס, היתה הסיבה כי רבי לא רצה להפסיק הקשר שבין איי לבבל, כי ראה בזה סכנה למעלת איי, אם חכם גדול כרב יהיה בבבל, ושוב לא יהיה להם צורך עוד בגדולי החכמים באיי. ולכן גם אחרי מות רבי, כאשר בקש רב מרבן גמליאל בדי סמיכה שלמה, מנעה גם הוא, ואומר איני מוסיף על מה שנתן לך אבי (ירוש' חגיגה פ"ה ח').

27. באנציקלופדיה לחכמי התלמוד והגאונים, בערך "רב", עמוד 755, טור 1, כתובים דברים דומים מאד.

28. תלמוד בבלי, מסכת יומא דף פז עמודים א, ב.

29. בראשית פרק מא פסוק לב.

זאת ועוד: בעיון מדוקדק בלשון הסיפור, נראה, לכאורה, שהמשפט שלקראת סוף הקטע, אפר: שצע פינה בעי לעעבד רשותא, הוא מיותר. אם נגרע אותו מהטקסט לא תיפגם הבנת הקטע. אם כן, לאיזה צורך הוא מופיע? ולא זו בלבד שהוא מיותר, אלא שהוא נראה משובש. לפי המקבילה שלו במשפט הקודם: וגפידי דכל דזקפיהו בדיקלא רישא הוי, היה צריך להכתב במשפט הנדון: אפר: שצע פינה בעי לעעבד רישא. מה הסיבה לשני "שיבושים" אלו?

סיפור הסמיכה שנתן רבי לרב ולרבה בר חנא, מתחיל במלים: פאי רשותא - מהי הרשות (הסמיכה) שניתנה לרבה בר חנא? דהיינו שהוא נעשה סמוך על ידי רבי. אמור מעתה, שהמשפט של ר' חנינא: בעי לעעבד רשותא, ניתן להתפרש במובן: (עכשיו) צריך (רב) להיעשות סמוך. ולכן, בסיפור המעשה, אחרי החלום שראה, אומר ר' חנינא: עכשיו הגיע הזמן שרב יקבל סמיכה, וילך למלא את השליחות שהועיד לו דודו הגדול ר' חייא³⁰.

30. ושבתי וראיתי בדקדוקי סופרים, רפאל נ. נ. ראביטאוויטץ, על דף פז. במסכת יומא, במקום הנוסח בדפוסים שלנו: דזקפיהו בדיקלא, וגמירי דכל דזקפיהו בדיקלא רישא הוי. אמר: שמע מינה בעי למעבד רשותא. ולא איפייס, כי היכי, מובא נוסח הכ"י כדלקמן: דזקפיהו בבבל, אמר ש"מ בעי למעבד שרותא בבבל, ולא איפייס מיניה, אמר כי היכי. כלומר החלום שחלם ר' חנינא לא היה שרב יתחרה על המשרה שלו בא"י, אלא שהוא מיועד לבבל. ובהערה למטה הוא כותב: וכתב הרגמ"ה בפרוש, אית דאמרי דהוא פשע, משום טיבותיה. דכל זמן דאית ליה מילתא בהדיה, לא נחית לבבל, אלא גמר אורייתא הכא. והדברים תואמים להפליא לרעיון המרכזי של המאמר, דהיינו שרי חנינא ויתר על מחילת פשעיו (=פשע) או לפחות פשע בהתאכזרות, בסרוב להתפייס עם רב, וזה נוקף לזכותו (משום טיבותיה), שהרי אם יתפייס לא ירד רב לבבל, ולא ילמד שם תורה.